

मैत्रावरुणर्वसिष्ठः। अग्निः। द्विपदा त्रिष्टुप्।

त्वे ह यत्पितरंश्चिन्न इन्द्र विश्वा वामा जरितारो असन्वन्।

त्वे गावः सुदुघास्त्वे ह्यश्वस्त्वं वसु देवयते वनिष्ठः ॥ ७.०१८.०१

इन्द्र- परमेश्वर । नः- अस्माकम् । पितरः- पूर्वाचार्याः । जरितारः- रसनिष्पादकाः । त्वे- त्वयि ।

विश्वा- सर्वाणि । वामा- कल्याणानि । असन्वन्- अलभन्त । त्वे- त्वयि । सुदुघाः- सुष्ठु दोग्ध्रयः ।

गावः- धेनवः । चिद्रश्मय इत्याध्यात्मिके । त्वे- त्वयि । हि- खलु । अश्वः- प्राणतुरगाः । त्वम् ।

देवयते- देवकामाय । वसु- सम्पदम् । वनिष्ठः- अतिशयेन ददासि ॥१॥

राजेव हि जनिभिः क्षेप्येवाव द्युभिरभि विदुष्कविः सन्।

पिशा गिरौ मघवन्गोभिरश्वैस्त्वायतः शिशीहि राये अस्मान् ॥ ७.०१८.०२

विदुः- विद्वान् । कविः- क्रान्तदर्शी सन् । जनिभिः- राज्ञीभिः । राजेव । द्युभिः- तेजोभिः । क्षेपि-

निवससि । मघवन्- सम्पद्वन् । पिशा- रूपेण । गिरः- वचः । रक्ष । त्वायतः- त्वत्कामान् ।

अस्मान्- नः । राये- दानयोग्यसम्पदे । गोभिः- धेनुभिस्तदुपलक्षितचिद्रश्मिभिः । अश्वैः-

तुरगैस्तदुपलक्षितप्राणैः । शिशीहि- तीक्ष्णीकुरु ॥२॥

इमा उ त्वा पस्पृधानासो अत्र मन्द्रा गिरौ देवयन्तीरुप स्थुः।

अर्वाचीं ते पथ्या राय एतु स्याम ते सुमताविन्द्र शर्मन् ॥ ७.०१८.०३

इमाः- एते । त्वा- त्वाम् । पस्पृधानासः- स्पृशन्तः । अत्र- अस्मिन् देवयजनदेशे । मन्द्राः-

आनन्दकराः । गिरः- मन्त्राः । देवयन्तीः- देवकामाः । उप स्थुः- उपतिष्ठन्ति । रायः-

दानयोग्यसम्पदः । पथ्या- मार्गः । ते- तव । अर्वाची- अस्मदभिमुखः । एतु- आगच्छतु । इन्द्र-

परमेश्वर । ते- तव । शर्मन्- क्षेमे । सुमतौ । स्याम- भवेम ॥३॥

धेनुं न त्वा सूयवसे दुदुक्षन्नुप ब्रह्माणि ससृजे वसिष्ठः।

त्वामिन्मे गोपतिं विश्वं आहा न इन्द्रः सुमतिं गन्त्वच्छ ॥ ७.०१८.०४

सूयवसे- शोभनयवभक्षणे सति। धेनुम्- गाम्। न- इव। त्वा- त्वाम्। हव्यस्वीकारे सति।
दुदुक्षन्- दुधुक्षन्। वसिष्ठः- अतिशयेन चित्तवृत्तिस्तम्भकर उपासकः। वसु स्तम्भे। ब्रह्माणि-
मन्त्रान्। ससृजे- ससर्ज। त्वाम्- भवन्तम्। इत्- एव। मे- मम। गोपतिम्- चिद्रश्मीनां पालकम्।
विश्वः- सर्वे आर्याः। आह- अवदन्। नः- अस्माकम्। सुमतिम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। आ गन्तु-
आगच्छतु ॥४॥

अर्णांसि चित्पप्रथाना सुदास इन्द्रो गाधान्यकृणोत्सुपारा।

शर्धन्तं शिम्युमुचथस्य नव्यः शापं सिन्धूनामकृणोदशस्तीः ॥ ७.०१८.०५

इन्द्रः। सुदासे- स्वशोभनदानाय। सिन्धूनाम् अर्णांसि- जीवोदकानि। पप्रथाना- प्रथमानानि।
चित्- अपि। गाधानि। सुपारा- सुपाराणि। अकृणोत्- अकरोत्। शर्धन्तम्- बलिनम्। शिम्युम्-
बाधमानम्। शापम्। अशस्तीः-अभिशास्तीश्च। उचथस्य- स्वस्तोतुः। सुपाराण्यकरोत् ॥५॥

पुरोळा इत्तुर्वशो यक्षुरासीद्राये मत्स्यासो निशिता अपीव।

श्रुष्टिं चक्रुर्भृगवो द्रुह्यवश्च सखा सखायमतरद्विषूचोः ॥ ७.०१८.०६

यक्षुः- यष्टा। पुरोळा- पुरोगामी पुरोदाता। तुर्वशः- त्वरमाणः। आसीत्- बभूव। अपीव- अपि
च। राये- दिव्यसम्पत्प्राप्त्यै। उपासकाः। मत्स्यासः- मत्स्या इव। निशिताः- तीक्ष्णा जागरूकाः
सन्ति। भृगवः-तेजस्विनः। द्रुह्यवः- शत्रुजिघांसवः। च। श्रुष्टिम्- क्षिप्रम्। चक्रुः- अकुर्वन्।
सखा- मित्रभूत इन्द्रः। सखायम्- मित्रमुपासकम्। विषूचोः-
विष्वगञ्चतोरुभयपार्श्ववर्त्युदकप्रतीकमूलशक्तिधारामयबन्धयोः सकाशात्। अतरत्- अतारयत् ॥६॥

आ पक्थासौ भलानसौ भनन्ताल्लिनासो विषाणिनः शिवासः।

आ योऽनयत्सधमा आर्यस्य गव्या तृत्सुभ्यो अजगन्युधा नृन् ॥ ७.०१८.०७

पक्थासः- हृदयपाचकाः । भलानसः- भद्रमुखा इति सायणः । अनिनासः- प्रवृद्धाः । शिवासः-
मङ्गळाः । विषाणिनः- शृङ्गिणः । वृषभा उपासकाः । तेभ्यः । सधमाः- सह मादक इन्द्रः । आर्यस्य-
आर्यशीलस्य । गव्या- गोसमूहं चिद्रश्मिसमूहम् । तृत्सुभ्यः- आवरणबाधकेभ्यः । ऋषिभ्यः ।
श्वित्यञ्चो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवन्तो असपन्त तृत्सवः इति श्रुतेः । आ अनयत् । अजगन्-
लेभे । युधा- युद्धेन । नृन्- वीरान् । जघान ॥७॥

दुराध्यो३ अदितिं स्नेवयन्तोऽचेतसो वि जगृभ्रे परुष्णीम् ।

महाविष्वक्पृथिवीं पत्यमानः पशुष्कविरशयच्चायमानः ॥ ७.०१८.०८

दुराध्यः- दुष्टाभिसन्धयः । अचेतसः- अचेतसो मूढा इति भावः । अदितिम्- अखण्डप्रकृतिम् ।
परुष्णीम्- नदीमिव सरन्तीम् । स्नेवयन्तो वि जगृभ्रे- बिभिदुः । पशुः- सामान्यद्रष्टा । कविः-
विशेषद्रष्टा । पत्यमानः- अभिपतन् । चायमानः- वर्धमान इन्द्रः । महा- स्वमहिम्ना । पृथिवीम्-
भूमिम् । अविष्वक्- व्याप्नोत् । अशयत्- व्याप्य विरामं प्राप्तवान् ॥८॥

ईयुरथ न न्यर्थं परुष्णीमाशुश्चनेदभिपित्वं जगाम ।

सुदास इन्द्रः सुतुकाँ अमित्रानरन्धयन्मानुषे वध्निवाचः ॥ ७.०१८.०९

न्यर्थ- परमार्थम् । न- इव स्थिताम् । अर्थ- अर्थिताम् । परुष्णीम्- अदितिमखण्डप्रकृतिं
नदीभूताम् । ईयुः- उपासकाः प्रपन्नाः । आशुश्चन- तेषां प्राणतुरगश्च । अभिपित्वम्-
अभिप्राप्तव्यम् । जगाम- अगमत् । सुदासे- शोभनदानाय । इन्द्रः । मानुषे- मनुष्याय । सुतुकान्-
स्वल्पान् । वध्निवाचः- जल्पकान् । अमित्रान्- शत्रून् । अरन्धयत्- वशमानयत् ॥९॥

ईयुर्गावो न यवसादगोपा यथाकृतमभि मित्रं चितासः ।

पृश्निगावः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुष्टिं चक्रुर्नियुतो रन्तयश्च ॥ ७.०१८.१०

यवसात्- यवसं निमित्तीकृत्य । अगोपाः- वन्याः । गावः- धेनवः । न- इव । यथाकृतम्- यथार्थम् ।
मित्रम्- स्वस्नेहम् । अभि- आभिमुख्येन । चितासः- जानन्तः । पृश्निगावः- चिद्रश्म्यभिमुखाः ।

पृश्निनिप्रेषितासः- चिद्रश्मिप्रेषिताः । रन्तयः- रममाणाः । नियतः- प्राणतुरगाः । श्रुष्टिम्- वेगम् ।
चक्रुः ॥१०॥

एकं च यो विंशतिं च श्रवस्या वैकर्णयोर्जनात्राजा न्यस्तः ।

दस्मो न सद्मन्नि शिशति बर्हिः शूरः सर्गमकृणोदिन्द्र एषाम् ॥ ७.०१८.११

यः । एकं विंशतिं जनान्- प्रभूतानुपासकान् । राजा- राजमानः । वैकर्णयोः-
कर्णोपलक्षितबाह्यविषयग्रहणरहितध्यानपूतप्राणभूतयोरश्विनोः । श्रवस्या- श्रुतिमुषसं विद्यां
कामयमानः । न्यस्तः- अन्तरायमस्यति । अश्विनौ प्राणापानाधिदेवते । उषाः प्रभाती तु
कुम्भकाधिदेवता । न- सम्प्रति । दस्मः- दर्शनीयः । बर्हिः सद्मन्- यज्ञसदने । नि शिशति-
उपासकानां भावनं तीक्ष्णीकरोति । शूरः- समर्थः । इन्द्रः । एषाम्- एतेषामुपासकानां कृते । सर्गम् ।
अकृणोत्- अकरोत् । कल्याणं ससर्जेति भावः ॥११॥

अघं श्रुतं कवषं वृद्धमप्स्वनुद्रुह्युं नि वृणग्वज्रबाहुः ।

वृणाना अत्र सख्याय सख्यं त्वायन्तो ये अमदन्ननु त्वा ॥ ७.०१८.१२

अघ- अथ । श्रुतम्- यथाश्रुतम् । यथाशास्त्रम् । सतां मध्ये विश्रुतं वा । कवषम्- उपदेशकमिति
दयानन्दः । वृद्धम्- ज्ञानवृद्धम् । द्रुह्युम्- अन्तरायद्रुहम् । वज्रबाहुः- वज्रपाणिः । अप्सु- जीवोदकेषु
निमग्नानामुद्धरणाय । नि वृणक्- वृणोति । ये । त्वा- त्वाम् । ननु- निश्चयेन । अमदन्- स्तुवन्ति ।
ते । त्वायन्तः- त्वत्कामाः । अत्र- अस्मिन् देवयजनदेशे । सख्याय- मैत्र्यै । सख्यम्- मैत्रीम् ।
वृणानाः । भवन्ति ॥१२॥

वि सद्यो विश्वा दृंहितान्येषामिन्द्रः पुरः सहसा सप्त दर्दः ।

व्यानवस्य तृत्सवे गयं भाग्जेषु पूरुं विदथे मृध्नाचम् ॥ ७.०१८.१३

सद्यः- क्षणेन । विश्वा- सर्वाणि । दृंहितानि- दृढानि । इन्द्रः । पुरः- बन्धनानि । सप्त-
सप्तसाधनभूमिकावारकाणि सप्त । सहसा- स्वशक्त्या । वि दर्दः- विदारितवान् । आनवस्य गयम्-

मनुष्यनिवासम् । तृत्सवे- ऋषये । श्रित्यञ्चो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवन्तो असपन्त तृत्सव इति
श्रुतेः । वि भाक्- यो व्यभजत् । मृध्रवाचम्- तं क्षुद्रवाचम् । पूरुम्- पूरकमाक्रमणशीलमिति भावः ।
विदथे- अध्वराख्ययुद्धे । जेष्म- जयेम ॥१३॥

नि गव्यवोऽनवो द्रुह्यवश्च षष्टिः शता सुषुपुः षट् सहस्रा ।

षष्टिर्वीरासो अधि षड्वोयु विश्वेदिन्द्रस्य वीर्या कृतानि ॥ ७.०१८.१४

गव्यवः- गोकामाश्चिद्रश्मिकामा अनधिकारिणः । दुवोयु- परिचरणकामायोपासकाय । द्रुह्यवः-
द्रोहिणः । अनवः- मनुष्याः । अनव इति मनुष्यनाम । षष्टिः शताः षट् सहस्रा षष्टिः वीरासः- बहवो
वीराः । सुषुपुः- निहताः शेरते । विश्वा- सर्वाणि । इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य । वीर्या- वीर्याणि ।
कृतानि ॥१४॥

इन्द्रेणैते तृत्सवो वेविषाणा आपो न सृष्टा अधवन्त नीचीः ।

दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाना जहुर्विश्वा नि भोजना सुदासे ॥ ७.०१८.१५

एते- इमे । तृत्सवः । इन्द्रेण । वेविषाणाः- युद्धाय सङ्गताः । आपः । न- इव । नीचीः- प्रवणदेशे
सृष्टाः । दुर्मित्रासः- शत्रवः । प्रकलवित्- अजानन्तः । विश्वानि- सर्वान् । भोजना- भोगान् ।
सुदासे- इन्द्रस्य शोभनदानाय । जहुः- तत्यजुः ॥१५॥

अर्धं वीरस्य शृतपामनिन्द्रं परा शर्धन्तं नुनुदे अभि क्षाम् ।

इन्द्रो मन्युं मन्युभ्यो मिमाय भेजे पथो वर्तनिं पत्यमानः ॥ ७.०१८.१६

वीरस्य- इन्द्रसेवकस्य वीरस्य । अर्ध- हिंसकमिति सायणः । शृतपाम्- भोक्तारम् । अनिन्द्रम्-
अवशिनम् । शर्धन्तम्- बलिनम् । क्षां अभि- भूमावधि । परा नुनुदे । इन्द्रः । मन्युभ्यः- क्रुद्धानाम् ।
मन्युम्- क्रोधम् । मिमाय- हिंसितवान् । वर्तनिम्- सन्मार्गम् । पत्यमानः- अभिगच्छन् । पथः-
जयमार्गम् । भेजे ॥१६॥

आध्रेण चित्तद्वेकं चकार सिंहा चित्पेत्वेना जघान ।

अव स्रक्तीर्वेश्यावृश्चदिन्द्रः प्रायच्छद्विश्वा भोजना सुदासे ॥ ७.०१८.१७

आध्रेण- दरिद्रेण । चित्- अपि । तत् । एकम्- महादानम् । चकार- अकरोत् । पेट्वेन- छागेन ।
चित्- अपि । सिंहम् । जघान- हिंसितवान् । इन्द्रः । वेश्या- सूच्या । स्रक्तीः- अश्रियः । अव
अवृश्चत्- अववृक्तवान् । विश्वा- सर्वान् । भोजना- भोगान् । सुदासे- शोभनदानाय । प्रायच्छत्-
प्रकर्षेण अददात् ॥१७ ॥

शश्वन्तो हि शत्रवो ररधुष्टे भेदस्य चिच्छर्धतो विन्द रन्धिम् ।

मर्ता एनः स्तुवतो यः कृणोति तिग्मं तस्मिन्नि जहि वज्रमिन्द्र ॥ ७.०१८.१८

शश्वन्तः- बहवः । शत्रवः- रिपवः । ते- तव । ररधुः- वशमीयुः । हि- खलु । शर्धतः-
उत्सहमानस्य । भेदस्य- भेदभावयुक्तस्य । चित्- अपि । रन्धिम्- वशीकरणम् । विन्द- लभस्व ।
यः । स्तुवतः । मर्तान्- मनुष्यान् । एनः- अघम् । कृणोति- करोति । तस्मिन्- तम् । । इन्द्र ।
तिग्मम्- तीक्ष्णेन वज्रेण । नि जहि- नितरां बाधस्व ॥१८ ॥

आवदिन्द्रं यमुना तृत्सवश्च प्रात्र भेदं सर्वताता मुषायत् ।

अजासश्च शिग्रवो यक्षवश्च बलिं शीर्षाणि जभ्रुरश्व्यानि ॥ ७.०१८.१९

इन्द्रम् । यमुना- नियमशक्तिः । आवत्- अतर्पयत् । तृत्सवश्च- अन्तरायहिंसकाश्च । ऋषयश्च ।
आवन् । अत्र । सर्वताता- सर्वभूतहितकरे यज्ञे । भेदम्- भेदभावनप्रतीकरक्षः । मुषायत्- अपहृतवान्
अनाशयदिति भावः । अजासः- प्रपन्नाः । च । शिग्रवः- स्वपन्त इति वाच्यार्थः । विरामशीलाः
प्रवणशीला वा । यक्षवः- यजनशीलाः । च । अश्व्यानि शीर्षाणि- प्राणशीर्षाणि । सप्तशीर्षन्याः प्राणा
इत्युक्तेः प्राणस्य सप्तशीर्षत्वं प्रसिद्धम् । श्रुतिष्वश्वः प्राणप्रतीकः । बलिम् । जभ्रुः- आजहुः ।
समर्पितवन्त इति भावः ॥१९ ॥

न त इन्द्र सुमतयो न रायः संचक्षे पूर्वा उषसो न नूत्नाः ।

देवकं चिन्मान्यमानं जघन्थाव त्मना बृहतः शम्बरं भेत् ॥ ७.०१८.२०

इन्द्र- परमैश्वर्यसम्पन्न । ते- तव । सुमतयः । रायः- सम्पदः । पूर्वाः- प्राचीनाः । नूत्नाः-
अभिनवाः । उषसः- प्रभात्यो विद्याः । न । सञ्चक्षे- संख्यातुं न शक्याः । देवकम्- स्वमेव देवम् ।
मान्यमानम्- मन्यमानं गर्विष्ठम् । जघन्थ- नाशितवान् । त्मना- स्वतः । बृहतः- महतो नभसः ।
शम्बरम्- मेघम् । भेत्- अवाभैत्सीः । आध्यात्मिके तु चिदाकाशादावरणं बिभेदिथ ॥२०॥

प्र ये गृहादममदुस्त्वाया पराशरः शतयातुर्वसिष्ठः ।

न ते भोजस्य सख्यं मृषन्ताधा सूरिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ ७.०१८.२१

त्वाया- त्वदिच्छया । पराशरः- आवरणानां पराशातयिता । अथवा परासूनामवस्थापकः ।
सत्सन्ततिभूत इति भावः । त्वया पुत्रेण धर्मात्मा न संवृत्तः पितेति वचनम् । शतयातुः- रक्षः
शातयिता । वसिष्ठः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारक उपासकः । एते । गृहात्- स्वसद्वतः । प्र- प्रकर्षेण ।
अममदुः- त्वां तर्पितवन्तः । ते- अमी । भोजस्य- पालकस्य तव । सख्यम्- मैत्रीम् । न । मृषन्त-
न विस्मरन्ति । मृष मर्षे । अध- अथ । सूरिभ्यः- विद्वद्भ्यः । सुदिना- शोभनदिनानि । व्युच्छान्-
उपगच्छन्ति ॥२१॥

द्वे नमुर्देववतः शते गोर्द्धा रथा वधूमन्ता सुदासः ।

अर्हन्ने पैजवनस्य दानं होतेव सन्न पर्येमि रेभन् ॥ ७.०१८.२२

अग्ने- अग्निभूतेन्द्र । देववतः- देवसाहाय्यवतः । नमुः- धर्मसन्ततिभूतस्य । पैजवनस्य-
गोविभक्तुः । पिज भाघट्टार्थ इति कविकल्पद्रुमः । सुदासः- शोभनदानस्य । गोः द्वे शते- प्रभूता
गाः । वधूमन्ता द्वा रथा- वधूयुक्तौ द्वौ रथौ । दानम् । अर्हन्- प्राप्तुं योग्यः सन् । रेभन्- इन्द्रं स्तुवन् ।
होतेव- देवाह्वतेव । सन्न- देवयजनदेशम् । पर्येमि- परिगच्छामि ॥२२॥

चत्वारो मा पैजवनस्य दानाः स्मर्हिष्ठयः कृशनिनो निरेके ।

ऋज्रासौ मा पृथिविष्ठाः सुदासस्तोकं तोकाय श्रवसे वहन्ति ॥ ७.०१८.२३

पैजवनस्य- भाविभक्तुः । चत्वारः । दानाः- दत्ताः प्राणतुरगाः । स्मद्दिष्ट्यः- प्रशस्तातिसर्जनाः ।
कृशनिनः- हिरण्मयाः । निरेके- दुर्गतौ । ऋज्रासः- ऋजुगामिनः । पृथिविष्ठाः- लब्धभूमिकाः ।
सुदासः- इन्द्रस्य शोभनदानस्य । तोकम्- स्ववत्सभूतमुपासकं प्रति । तोकाय- तस्य सन्तानाय ।
श्रवसे- श्रुत्यै च । वहन्ति ॥२३॥

यस्य श्रवो रोदसी अन्तर्द्वी शीर्ष्णीशीर्ष्णे विबभाजा विभक्ता ।

सप्तेदिन्द्रं न स्रवतौ गृणन्ति नि युध्यामधिर्मशिशदभीके ॥ ७.०१८.२४

यस्य । उर्वी- विस्तीर्णे । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । अन्तः- मध्ये । श्रवः- यशो वर्तते । विभक्ता-
दाता । शीर्ष्णीशीर्ष्णे- मुख्याय मुख्याय । विबभाज- अयच्छत् । इन्द्रम् । न- इव । सप्त स्रवतः-
सप्त नद्यः । गृणन्ति- स्तुवन्ति । अभीके- युद्धे । युध्यामधिम्- यो युधि आमं रोगं रोगोपलक्षितखेदं
वा दधाति तमिति दयानन्दः । युधि खेदकरमिति भावः । नि अशिशत्- न्यहनत् ॥२४॥

इमं नरो मरुतः सश्चतानु दिवोदासं न पितरं सुदासः ।

अविष्टना पैजवनस्य केतं दूणाशं क्षत्रमजरं दुवोयु ॥ ७.०१८.२५

नरः- नेतारः । मरुतः- प्राणविशेषाः । सुदासः- शोभनदानस्य । पितरम्- आचार्यम् । दिवोदासम्-
देवसेवकम् । अनु सश्चत- अनुसेवध्वम् । पैजवनस्य- भाविभक्तुः । केतम्- प्रज्ञाम् । अविष्टन-
रक्षत । दुवोयु- सेवकस्य । क्षत्रम्- वीर्यम् । दूणाशम्- नाशयितुमशक्यम् । अजरम्-
जरयितुमशक्यम् ॥२५॥